

УДК [94 : 339.923] «2003/2012»

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЄЄП У ПЕРІОД 2003-2012 рр.

Радік Мінасян

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Україна, 01030, м. Київ, вул. Леонтовича, 5

e-mail: radikminasan@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6694-1856>

У статті подається процес створення Єдиного економічного простору. Розкриваються й аналізуються причини створення даного об'єднання. Особлива увага приділена місцю та ролі України у підписанні Угоди про формування ЄЄП і детально аналізуються причини відмови України від участі у цьому проекті.

Також приділена увага тому, що Росія, Білорусь і Казахстан вирішили без України надалі інтегруватися і створити повноцінний ЄЄП. У хронологічному порядку подаються основні події в питанні створення ЄЄП, подаються основні етапи створення та становлення Єдиного економічного простору Росії, Білорусії та Казахстану.

Ключові слова: ЄЄП, Україна, Верховна Рада України, Росія, Білорусь, Казахстан

Вперше ідея створення Єдиного економічного простору виникла наприкінці 1990-х рр. та була юридично оформлена підписанням 26 лютого 1999 р. Росією, Білорусією, Казахстаном, Таджикистаном і Киргизією Угоди про Митний союз та Єдиний економічний простір [19, с. 447]. Цей договір був покликаний прибрати бар'єри у торгівлі та мав забезпечити створення єдиної митної території й єдиного економічного простору. Однак справа далі не пішла, адже угоди, які Росія підписувала у 1990-ті рр. з пострадянськими країнами, носили переважно номінальний характер і, в основному, не були втілені у життя на той період.

Даній проблемі приділяють увагу вітчизняні вчені: А. Бульвінський [6] і Л. Чикаленко [33]. Більшість вітчизняних науковців має скептичне ставлення до ЄЄП, хоча західні науковці мають аналогічне ставлення. Більше даному питанню уділяється у статтях вітчизняних журналістів (В. Філіпчук [32], М. Пирожук [20] та Ю. Савицький [28]). Важливе значення для роботи має заява экс-прем'єр-міністра України М. Азарова [2]. Ключовою для даної роботи є Угода про формування Єдиного економічного простору [31].

Завданнями наукової розвідки є виявлення причин створення Єдиного економічного простору як більш вдалого механізму інтеграції під егідою Росії на пострадянському просторі. Також важливим завданням буде виявлення етапів становлення та формування ЄЄП.

Зі зміною влади у Росії та вступом на посаду президента В. Путіна у 2000 р. РФ стала приділяти більшу увагу пострадянському простору та намагалася відродити колишній вплив у регіоні. Росія тиснула на інші країни СНД з ме-

тою участі у вигідних для Кремля інтеграційних проектах. На нашу думку, після приходу до влади у РФ В. Путін намагався проводити на пострадянському просторі дві інтеграційні лінії – нову, євразійську (організаційному формату у створеному у 2000 р. Євразійському економічному співтоваристві) та традиційну неєвразійську – за участі України. Останнім проектом несоюзного формату, який претендував на залучення усіх пострадянських країн окрім держав Балтії, був ЄЄП.

Відповідно за активного сприяння РФ було прийнято рішення про створення Єдиного економічного простору під час зустрічі 23 лютого 2003 р. у Москві Президента України Л. Кучми, Президента Росії В. Путіна, Президента Білорусі О. Лукашенко та Президента Казахстану Н. Назарбаєва [33]. За словами міністра економіки Росії Г. Грефа мова йшла про глибшу форму інтеграції ніж Митний союз чи ЄврАзЕС [11]. За результатами цієї зустрічі була створена Група високого рівня, яка мала до вересня 2003 р. розробити проект Угоди про формування ЄЄП [32].

15 квітня 2003 р. у щорічному Посланні до Верховної Ради Президент України Л. Кучма наголосив на важливості мати хороші відносини з РФ. Другого Президента України турбував той факт, що у 2002 р. відбулося зменшення товарообігу між Росією, іншими країнами СНД та Україною і цей недолік необхідно було усунути. Водночас Л. Кучма підкреслив, що переговірний процес щодо участі України в ЄЄП не суперечить курсу України на європейську інтеграцію. Л. Кучма сказав: «Підписання заяви про формування Єдиного економічного простору не лише не суперечить, а навпаки –

доповнює наше прагнення щодо природного зближення з Європою» [22]. Позиція українського парламенту щодо ЄЕП була висловлена у заяві Верховної Ради від 22 травня 2003 р., в якій було сказано, що інтеграція до ЄЕП може відбуватись лише на тій базі, яка не суперечить Конституції України. Також наголошувалося на тому, що головною метою участі України в ЄЕП є створення зони вільної торгівлі без обмежень і вилучень [23].

11 вересня 2003 р. Київ відвідав єврокомісар з питань розширення Г. Ферхойген, який заявив, що вступ України до ЄЕП неодмінно матиме певні наслідки [8], зокрема це могло б погано вплинути на процес вступу України до СОТ. Водночас слід наголосити на тому, що Президент України Л. Кучма завірив Г. Ферхойгена, що Україна розглядає Угоду про ЄЕП як рамкову з метою винятково економічної співпраці та не змінить євроінтеграційного курсу України.

Напередодні підписання Угоди ЄЕП у Верховній Раді України точилися серйозні дискусії щодо цього питання. Так 16 вересня 2003 р. экс-прем'єр-міністр України В. Ющенко заявив, що це зраджує національним інтересам України та суперечить Основному Закону та курсу України на євроатлантичну інтеграцію [6, с. 15]. Водночас один з найбільших прихильників вступу в ЄЕП тодішній віцепрем'єр-міністр України М. Азаров, агітуючи за ЄЕП, повторив, що за словами В. Путіна у разі приєднання України будуть єдині ціни на енергоносії та не будуть застосовуватись вилучення у торгівлі.

17 вересня 2003 р. Верховна Рада ухвалила заяву в якій говорилося, що ЄЕП може формуватись винятково у тих межах, які не суперечать генеральному курсу України на інтеграцію в євроатлантичні структури [14]. Це рішення фактично означало, що ЄЕП не міг стати повноправною інтеграційною структурою на зразок ЄС за участі України.

В Ялті 19 вересня 2003 р. президентами України Л. Кучмою, Росії В. Путіним, Білорусії О. Лукашенком та Казахстану Н. Назарбаєвим були підписані Угода та Концепція про формування Єдиного економічного простору [32]. Україна підписала цю угоду із застереженням, що вона буде брати участь у формуванні цієї організації у рамках, які не суперечитимуть Конституції України [31]. Таким чином можемо заявити, що рішення ВРУ дало Л. Кучмі простір для політичного маневру під час переговорів в Ялті та можливість офіційно наполягати на особливому баченні Україною ЄЕП і

своїї участі у ньому.

У першій статті Угоди говорилось про створення спільного економічного простору, який мав об'єднати митні території всіх країн-учасників [31]. Це положення суперечило митному суверенітету України, адже вона не хотіла об'єднувати свою митну територію з територіями інших пострадянських країн. Це означало б віддати свою митницю під контроль Москви. Також в Угоді говорилося, що на території простору буде відбуватись вільний рух товарів, капіталів, послуг і робочої сили. Тобто йшлося про створення євразійського об'єднання за зразком Європейського Союзу. Але на відміну від ЄС це був клуб країн з авторитарними режимами (окрім України).

Також у першій статті Угоди проголошувалося, що на території простору буде проводитись спільна грошова та фінансова політика [31], що на практиці могло означати лише їх підконтрольність Москві.

Таким чином в Угоді про формування ЄЕП містились норми, які напряду суперечили Конституції та законам України. А вище керівництво України пішло на цей крок щоб подолати певну міжнародну ізоляцію в якій опинилася Україна наприкінці другого президентського терміну Л. Кучми.

В Угоді також йшлося про створення зони вільної торгівлі без обмежень і вилучень, яка мала стати першим етапом формування даної організації [31]. Це було те, чого прагнула Україна.

Прагнучи роз'яснити свою політичну лінію Л. Кучма у Посланні президента України до Верховної Ради від 27 лютого 2004 р. сказав, що участь України в ЄЕП має не суперечити генеральній лінії на євроінтеграцію [6, с. 15-16]. Таким чином Л. Кучма хотів завірити громадськість що ті документи, які він підписав в Ялті 19 вересня 2003 р. щодо ЄЕП, які могли обмежити митний і валютний суверенітет України, не будуть перешкодою подальшій інтеграції України до європейської спільноти.

З одного боку підписується документ, в якому сказано, що сторони прагнуть створення спільної митної території та спільного економічного простору, однак з іншого – вноситься застереження, що Україна не буде йти на ті кроки, які суперечитимуть її Основному Закону. Причиною такої непослідовності було те, що Л. Кучма наприкінці свого президентства хотів знайти зовнішньополітичне опертя, але, у той же час, не міг дратувати більшість у країні тим, що суверенітет України може бути

урізаний участю у пострадянській інтеграційній структурі. Президент діяв за принципом «і нашим, і вашим» – з одного боку покращив відносини з Росією, а з іншого – завірив більшість, що Україна все одно рухатиметься до Європи.

Ратифікація Угоди про створення ЄЕП відбулась у парламентах інтеграційної четвірки у квітні 2004 р. фактично синхронно, 20 квітня 2004 р. Верховна Рада України одночасно з парламентом Росії ратифікували Угоду про створення ЄЕП [7, с. 388]. «За» проголосували 265 депутатів: Партія регіонів, КПУ та ситуативна пропрезидентська більшість. Не дали голосів на схвалення найбільша опозиційна фракція В. Ющенка «Наша Україна», Блок Юлії Тимошенко та Соціалістична партія О. Мороза. Жоден депутат з цих фракцій не проголосував «за» [29]. Щодо Державної Думи Росії то 408 з 450-ти депутатів проголосували «за», а це більше 90% депутатів [13]. Тобто, це означає що росіяни прийняли цей проект майже одностайно, у той час як в Україні цей закон ледве здобув підтримку звичайної більшості депутатів. Нижня палата парламенту Білорусії це зробила 23 квітня 2004 р. [4]. 21 квітня меджліс Казахстану одностайно ратифікував Угоду про формування ЄЕП [17], а 29 квітня 2004 р. Президент Казахстану Н. Назарбаєв підписав Закон про ратифікацію Угоди про формування Єдиного економічного простору [24].

Ратифікація Угоди по ЄЕП у чотирьох країнах-учасниках дозволило В. Путіну у своєму щорічному посланні Федеральним Зборам Росії 26 травня 2004 р. заявити, що Єдиний економічний простір є одним із пріоритетів російської зовнішньої політики [21]. Фактично В. Путін задекларував, що ЄЕП має стати дієвим центром пострадянської інтеграції.

Проте перемога Помаранчевої революції 2004 р. та вступ на посаду Президента України В. Ющенка 23 січня 2005 р. змінили позицію України щодо ЄЕП. 24 січня 2005 р. під час свого першого візиту в якості Президента України до Москви В. Ющенко заявив, що Україна не відмовиться від ЄЕП [33], однак підкреслив, що пріоритетом України у цьому питанні будуть винятково національні інтереси, зокрема, членство в ЄЕП не може перешкоджати участі України у СОТ.

Корекція позиції України щодо ЄЕП далі продовжувалася. Як свідчать документи архіву МЗС України 21 лютого 2005 р. у листі, який був адресований уряду в особі віцепрем'єр-міністра України О. Рибачука, перший заступник міністра закордонних справ

В. Огризко просив перевірити на відповідність національним інтересам України договірно-правову базу ЄЕП, насамперед, чи вона не суперечить євроінтеграційному курсу України та вступу до СОТ [3, арк. 65]. Водночас Національний банк України у листі до уряду виступив проти того, щоб розглядати ЄЕП як валютний союз, оскільки це суперечить національним інтересам України [3, арк. 143]. Адже в Угоді про створення ЄЕП було сказано, що країни будуть проводити узгоджену валютну політику, яка потім мала трансформуватись у валютний союз.

Проводячи нову політичну лінію України президент В. Ющенко під час візиту Президента Росії В. Путіна до Києва 20 березня 2005 р. заявив, що пріоритетом українсько-російських відносин мають стати економічні відносини. А головною метою створення ЄЕП В. Ющенко назвав створення зони вільної торгівлі [25]. Проте Н. Назарбаєв заявив, що до інтеграції у рамках ЄЕП всі країни мають рухатись одночасно та з однаковими умовами [15]. Для представників Росії, Білорусії та Казахстану пропозиції В. Ющенка були неприйнятними, оскільки вони, у силу різних причин, прагнули більш глибокої інтеграції.

18 листопада 2005 р. Президент України В. Ющенко заявив, що Україна вже готова підписати 20 документів з 29-ти щодо створення ЄЕП, а документ про різношвидкісну інтеграцію дасть можливість кожній країні по своєму реалізувати свої національні інтереси [6, с. 16-17]. Дії В. Ющенка можна назвати поступкою російській стороні, адже раніше Україна була готова підписати лише 15 угод. На нашу думку Президент України хотів зробити добрий жест Росії, що, мовляв, ми готові до відкритості та компромісів, але В. Ющенко послідовно намагався обмежити проект ЄЕП питанням створення ЗВТ, а ця норма була непринятною для Росії. Білорусь і Казахстан теж, як і Росія, прагнули більш глибокої інтеграції та були не проти поступитися своїм митним суверенітетом задля спільної з Росією інтеграцією.

Наслідком усіх цих подій, насамперед позиції України, стало перенесення теми створення Митного союзу на базу ЄврАзЕС, а ЗВТ – на майданчик СНД. Небажання України йти російським курсом інтеграції у рамках ЄЕП і фактичний вихід України з переговорів по ЄЕП наприкінці грудня 2005 р. штовхав Росію на шлях економічного шантажу та демонстративного «покарання» України. Наприкінці 2005 р. Росія запровадила мита на цілий

ряд товарів з України [27]. Але найбільш гучною подією стало припинення постачання російського газу 31 грудня 2005 р.

Після перемоги Партії регіонів на парламентських виборах 2006 р. в Україні В. Янукович повернувся на посаду прем'єр-міністра. 21 вересня 2006 р. під час візиту до Брюсселю він заявив, що Україна не буде вступати до Митного союзу в межах ЄЄП, оскільки це не відповідає Основному закону країни. Фактично В. Янукович був вимушений перейняти позицію «помаранчевих» політичних сил з цього питання, адже тоді розпочалась війна за повноваження між президентом В. Ющенком та прем'єр-міністром В. Януковичем і голова уряду мусив показати, що він є не менш проукраїнським політиком ніж глава держави.

У лютому 2007 р. давній прихильник ідеї ЄЄП віце-прем'єр-міністр України М. Азаров заявив, що Росія втратила інтерес щодо створення ЄЄП через позицію «помаранчевої» влади, яка з 2005 р. почала переглядати питання участі України в ЄЄП [18]. За словами М. Азарова на той час (лютий 2007 р.) 60% українців вважали, що ЄЄП був би позитивним для України [2].

Водночас міністр закордонних справ України А. Яценюк 19 жовтня 2007 р. під час зустрічі зі своїм російським колегою С. Лавровим заявив, що ЄЄП є життєздатною організацією, але українська сторона виступає за створення зони вільної торгівлі та проти створення митного союзу. Тобто Україна у черговий раз підтвердила своє бачення формату існування ЄЄП, яке не влаштовувало інших учасників.

Весною 2008 р. Україна першою з країн-підписантів Угоди про створення ЄЄП вступила до СОТ. Особливість ситуації полягала у тому, що країни, які мають спільну митну територію, повинні одразу вступити до даної організації. Тобто якщо Україна стала б повноправним членом ЄЄП, то питання вступу до СОТ вона мала б ухвалити узгодивши свою позицію з Росією, Білорусією та Казахстаном. Оскільки Україна цього не зробила, то питання про її вступ до Єдиного економічного простору було фактично остаточно знято.

Після самостійного приєднання України до СОТ Росія, Білорусь і Казахстан активізували процеси створення ЄЄП, проте вже у рамках ЄврАзЕС. 27 листопада 2009 р. Росія, Білорусь і Казахстан оголосили, що самостійно створять Єдиний економічний простір, який передбачав проведення узгодженої валютної політики та вільне пересування капіталів, товарів і послуг.

Тобто мали бути введені у дію ті ж принципи інтеграції, що діяли в Європейському союзі. 19 грудня 2009 р. в Алмати президенти Д. Медведєв, О. Лукашенко та Н. Назарбаєв прийняли рішення створити ЄЄП до 1 січня 2012 р. Також вони схвалили План дій щодо створення ЄЄП [10]. У цьому документі говорилось про ті документи, які мали бути прийнятими у межах ЄЄП і впроваджені у дію упродовж 2011-2012 рр. Вони містили Угоду про узгоджену макроекономічну політику, Угоду про основи інвестиційної діяльності й Угоду про співробітництво щодо протистояння нелегальній трудовій міграції з третіх країн.

Цікавим у цій ситуації є те, що дане рішення було прийнято ще до результату президентських виборів в Україні 2010 р. [5], хоча вже тоді було зрозумілим, що В. Ющенко їх не виграє. Керівники трьох країн розуміли, що навіть якщо на виборах президента України переможе В. Янукович, то навіть він не буде одразу вести Україну курсом повної інтеграції з ЄЄП. Принаймні на початку свого президентства.

У черговий раз не зумівши втягнути Україну до інтеграції у межах ЄЄП Росія вирішила створити ЄЄП без «неслухняних» союзників, які висувають занадто багато вимог. Таким «неслухняним» союзником була Україна.

20 травня 2010 р. новий прем'єр-міністр України М. Азаров заявив, що Україна зможе вступити в ЄЄП якщо це відповідатиме її національним інтересам. М. Азаров наголосив на тому, що відмовитись від ринку в 200 млн. осіб може лише «вузько обмежена людина» [1]. На нашу думку метою заяв М. Азарова була спроба виторгувати більші преференції на ціну російського газу, адже нова влада обіцяла домогтись зменшення ціни на газ для України.

Тим часом наприкінці 2010 р. переговорна трійка (Росія, Білорусь і Казахстан) завершила формальне створення ЄЄП у форматі без України й у рамках ЄврАзЕС. 9 грудня 2010 р. голови Росії, Білорусії та Казахстану підписали Декларацію про створення ЄЄП [9]. Тоді ж було заявлено, що успішно реалізувавши проєкт Митного союзу та ЄЄП ЄврАзЕС просувається до нової інтеграційної ланки – Євразійського економічного союзу [16].

Республіка Білорусь першою 28 грудня 2010 р. ратифікувала раніше підписані 17 угод щодо приєднання країни до ЄЄП [12]. Найважливішою з них, на нашу думку, була Угода про узгоджені принципи валютної політики у рамках ЄЄП, яка обмежувала суверенні права держави. Казахстан ратифікував

ці угоди 7 липня 2011 р. [26], Росія їх ратифікувала 17 липня 2011 р. Безпроблемна ратифікація угоди означала, що політичний формат інтеграції був погоджений і взаємоприйнятний.

18 листопада 2011 р. президенти Росії, Білорусії та Казахстану прийняли рішення про створення Євразійської економічної комісії, яка мала стати постійно діючим регулюючим органом Єдиного економічного простору та Митного союзу [19, с. 492].

Розпочав свою дію Єдиний економічний простір, запущений Росією, Білорусією та Казахстаном 1 січня 2012 р. [30]. Згідно з Концепцією ЄЕП метою створення об'єднання є підвищення рівня життя у країнах-членах [3, арк. 205]. Також ЄЕП мав забезпечити вільне пересування капіталів, товарів, послуг і робочої сили. Фактично декларувалася спроба створити на пострадянському просторі організацію на кшталт Європейського союзу.

Загалом проект Єдиного економічного простору був покликаний відродити колишню економічну єдність у регіоні під патронатом Росії, яку окрім неї самої створили її найближчі союзники пострадянського регіону – Білорусь і Казахстан, які були зацікавлені у реальній інтеграції з РФ.

Щодо етапів становлення даної організації потрібно виділити два етапи. Перший розпочався у 2003 р. та закінчився у 2005 р. У 2003 р. розпочалися переговори за участі України щодо формування даного проекту, також був підписаний Договір про формування ЄЕП, який підписала й Україна. 2003-2005 рр. характеризувались прямою участю України у переговорному процесі. У 2005 р. Україна, відстоюючи національні інтереси, відмовилась брати участь у переговорному процесі ЄЕП. У той же час Росія, Білорусь і Казахстан у 2005 р. вирішили йти шляхом створення ЄЕП без України. Відповідно другий етап розпочався у 2005 р. та закінчився у 2012 р. У 2012 р. після довгих перипетій і буксувань 2005-2012 рр. був створений Єдиний економічний простір Росії, Білорусії та Казахстану, який став другим після Митного союзу інтеграційним утворенням під егідою Росії на просторі колишнього СРСР.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Азаров: Україна вступить до ЄЕП, якщо це буде вигідно // ТСН: офіційний сайт новин. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/azarov-ukrayina-vstupit-do-yeep-yakscho-ce-bude-vigidno.html>
2. Азаров шкодує, але ЄЕП не цікавий навіть Росії // Обозреватель: офіційний сайт. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/18596-azarov-shkodu-ale-eeep-ne-tsikavij-navit-rosii.htm>

3. Архів МЗС України. Ф. 1. Оп. 210. Спр. 15584. Т. 1.
4. Белорусский парламент ратифицировал соглашение о ЕЭП. URL: <https://polit.ru/news/2004/04/23/belor/>
5. Беларусь, Россия и Казахстан создадут единое экономическое пространство. URL: https://udf.by/news/main_news/6029-belarus-rossiya-i-kazaxstan-sozdadut-edinoe.html
6. Бульвінський А.Г. Проект Єдиного економічного простору: російське та українське бачення // Віче (Київ). 2009. № 18 (225). С. 15-16.
7. Відомості Верховної Ради. 2004. № 32.
8. Гюнтер Ферхойген закликає до обережності з ЄЕП // Інформаційне агентство «ВВС»: офіційний сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2003/09/030912_verheugen_action_plan.shtml
9. Декларация о формировании Единого экономического пространства Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/802>
10. Евразийское экономическое сообщество (ЕврАзЭС) // Российское информационное агентство. URL: <https://ria.ru/spravka/20151010/1298778399.html>
11. Єдиний економічний простір створюється у межах України, Росії, Білорусі й Казахстану. URL: <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/3403/art/10443.html>
12. Зайцев Р. Білорусь ратифікувала єдиний економічний простір з Росією. URL: <http://investicii.org/news/torhivlya/bilorus-ratyfikovala-jedynij-ekonomichnij-prostir-z-rosijeyu.html>
13. Заседание Государственной Думы Российской Федерации от 20 апреля 2004 г. URL: <http://api.duma.gov.ru/api/transcriptFull/2004-04-20>
14. Заява Верховної Ради України «Про підтримку Україною укладення відповідно до вимог Конституції України Угоди про формування Єдиного економічного простору, яка повинна відповідати Конституції України» // Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/4%D0%B0-15>
15. Заявления для прессы по итогам переговоров глав государств – участников Соглашения о формировании Единого экономического пространства // Официальный сайт Президента России. URL: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/23143>
16. История экономической интеграции евразийских государств. Досье. // ТАСС: официальный сайт. URL: Режим доступа: <http://tass.ru/info/1222521>
17. Нижняя палата парламента Казахстана ратифицировала соглашение о формировании ЕЭП. URL: <http://podrobnosti.ua/115419-nizhnijaja-palata-parlamenta-kazahstana-ratifikirovala-soglashenie-o-formirovanii-eeep.html>
18. Перший віце-прем'єр-міністр України Микола Азаров вважає, що Росія втратила інтерес до створення ЄЕП // Укрінформ: офіційний сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/438244-pershij-vice-premr-mnstr-ukrani-mikola-azarov-vvaga-shcho-rosya-vtratil-interes-do-stvorennja-ep_543159.html
19. Пивовар Е. Евразийский интеграционный проект на постсоветском пространстве. Санкт-Петербург: АЛЕТЕЙЯ, 2016. 719 с.
20. Пирожук М. Єдиний економічний простір СНД. Що чекає від чергових переговорів, які розпочалися в Москві? // Радіо «Свобода»: офіційний сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/902244.html>
21. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации // Официальный сайт Президента России. URL: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22494>
22. Послання Президента України до Верховної Ради України 2003 рік «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році» // Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010100-03>
23. Постанова Верховної Ради України Про Заяву Верховної Ради України «Про формування Єдиного економічного простору України, Республіки Білорусь, Російської Федерації, Республіки Казахстан» // Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/843-15>
24. Президент Казахстана подписал Закон о ратификации Соглашения о формировании ЕЭП. URL: <https://www.caravan.kz/news/prezident-kazahstana->

podpisal-zakon-o-ratifikacii-soglasheniya-o-formirovani-eehp-196900/

25. Президент України об'явив о створенні комісії «Путин-Ющенко». URL: <https://lenta.ru/news/2005/03/19/putin2/>

26. Ратифіцирован ряд соглашений по формированию ЕЭП. URL: <https://www.zakon.kz/223005-ratificirovan-rjad-soglashenijj-po.html>

27. Россия повысит пошлины на украинские трубы. URL: <https://www.minprom.ua/review/55542.html>

28. Савицький О. Єдиний економічний простір – не пріоритет Києва, бо від Європи чекають допомоги // DeutchWelle: інформаційне агентство. URL: <http://www.dw.com/uk/єдиний-економічний-простір-не-пріоритет-києва-бо-від-європи-чекають-допомоги/a-5299158>

29. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України від 20 квітня 2004 р. // Верховна Рада України: офі-

ційний сайт. URL: <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1736.html>

30. Сьогодні Росія, Білорусь і Казахстан запустили Єдиний економічний простір. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/1300768-sogodni-rosiya-bilorus-i-kazahstan-zapustili-edinij-ekonomichnij-prostir>

31. Угода про формування Єдиного економічного простору // Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_990

32. Філіпчук В., Сушко О. Єдиний економічний простір: геополітичний проект під економічними лаштунками. URL: http://www.ea-ua.info/main.php?parts_id=5&news_id=115&news_show_type=1

33. Чекаленко Л. Євразійські економічні й політичні структури та Україна. URL: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=512>

Minasian Radik

History of Formation of the SES in the Period of 2003-2012

The paper describes the process of creating the Single Economic Space. The reasons for creating this association are disclosed and analyzed. It is said that the attempts to create the Single Economic Space were carried out in the 1990s as well. It is emphasized that it was not achieved during that period due to certain reasons. The author stresses that in the early 2000s when the new government, headed by V. Putin, came to power in Russia, the Russian Federation began to conduct two foreign policy lines in the post-Soviet space: new, Eurasian and old, non-Eurasian one. The first lies in the project to create effective integration scheme in the former Soviet Union without Ukraine, and the second was to engage Ukraine in all possible ways to integrate with Russia and other Russia's allies in the region. The project of the latest format should have become the SES.

Particular attention in the paper is paid to the place and role of Ukraine in the signing of the Agreement on the creation of the SES. It is said that Ukraine was one of the first with Russia, Belarus and Kazakhstan to begin the negotiation process on the SES. Attention is drawn to the fact that in September 2003, during the presidency of Leonid Kuchma, Ukraine signed the Agreement on the formation of the SES. It is also said that the Orange Revolution seriously influenced Ukraine's participation in that pro-Russian integration project. Great attention is paid to the fact that, during the presidency of V. Yushchenko at the end of 2005, Ukraine rejected the SES negotiations. The reasons for Ukraine's refusal to participate in that project are analyzed in details.

Also, attention is paid to the fact that Russia, Belarus and Kazakhstan decided to continue integration and create a fully-fledged SES without Ukraine. The author emphasizes that even the victory of pro-Russian candidate Yanukovich in presidential elections in 2010 did not affect Ukraine's desire to revert to the negotiation process. It is noted that despite the attempts of some key members of Viktor Yanukovich team, (Prime Minister M. Azarov), Ukraine did not return to that post-Soviet integration project. The key events in the issue of the SES creation are presented chronologically. The main stages of creation and formation of the Single Economic Space of Russia, Belarus and Kazakhstan are also described.

Keywords: SES, Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Russia, Belarus, Kazakhstan

Надійшла до редакції / Received: 15.11.2018

Схвалено до друку / Accepted: 23.12.2018